

УДК 347.23:631.11](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.55>

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ДОВІРЧОЇ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Приз О.О.,
*аспірант Національного університету
біоресурсів та природокористування України*

Приз О.О. Роль інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу

Стаття присвячена дослідженню особливостей та значення інституту довірчої забезпечувальної власності для підвищення ефективності кредитування суб'єктів агробізнесу. Визначено, що належне правозастосування нормативних положень інституту довірчої забезпечувальної власності є запорукою підвищення рівня фінансування їх діяльності.

Зауважено, що стабільна та послідовна система кредитування суб'єктів агробізнесу є важливою гарантією їх економічної ефективності, що, в свою чергу, забезпечує належну реалізацію первинних функцій таких суб'єктів та забезпечення населення країни продукцією сільськогосподарського призначення. Дієвий механізм кредитування суб'єктів агробізнесу безпосередньо залежить від належності та своєчасності повернення коштів боржником, що в умовах сьогодення в контексті ведення агробізнесу пов'язано з рядом ризиків, які обумовлені специфічним характером діяльності у аграрній сфері.

Визначено, що аграрна господарська діяльність характеризується рядом особливостей, які спричинені прямим зв'язком з навколишнім природним середовищем та його впливом на її ефективність. У зв'язку з цим, вказаний вид діяльності має високий рівень ризикованості. Також, важливим чинником формування ризикованості аграрної діяльності є її сезонний характер.

Автор зазначає, що природа забезпечувальної довірчої власності обумовлюється її похідним характером, а також функціональним спрямуванням, пов'язаним із забезпеченням виконання зобов'язання. Такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання має речовий характер. Це відображається в правовому титулі майна, відповідно до договору про встановлення довірчої власності.

Автор дійшов висновку про те, що користувачем об'єкту довірчої власності за загальним правилом позиціонується довірчий засновник – боржник за первинним зобов'язанням. Важливо відзначити, що це є позитивним аспектом в контексті ведення аграрного бізнесу, оскільки його суб'єкти можуть використовувати такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання для отримання кредиту, однак без фактичного вилучення стратегічно важливих об'єктів з виробничих процесів.

Ключові слова: довірка забезпечувальна власність, суб'єкт агробізнесу, забезпечення виконання зобов'язання.

Pryz O.O. The role of the institute of trust-based secured ownership in the legal mechanism for the functioning of agribusiness entities.

The article is devoted to the study of the characteristics and significance of the institute of trust-based secured ownership in enhancing the efficiency of credit provision to agribusiness entities. It is determined that the proper application of the legal provisions governing trust-based secured ownership is a key factor in improving the level of financing for their activities.

It is noted that a stable and consistent system of crediting agribusiness entities is an important guarantee of their economic efficiency, which in turn ensures the proper implementation of the primary functions of such entities and the supply of agricultural products to the country's population. An effective crediting mechanism for agribusiness entities directly depends on the appropriateness and timeliness of debt repayment by the debtor, which, under current conditions, is associated with a number of risks due to the specific nature of agricultural activity.

It is established that agrarian economic activity is characterized by several features resulting from its direct connection with the natural environment and its impact on efficiency. Therefore, this type of activity is considered highly risky. Another important factor contributing to the risky nature of agrarian activity is its seasonal character.

The author notes that the nature of trust-based secured ownership is determined by its derivative character, as well as by its functional purpose related to securing the fulfillment of an obligation. This method of securing an obligation has a proprietary nature, which is reflected in the legal title to the property under the agreement establishing trust ownership.

The author concludes that, as a general rule, the user of the trust-owned property is the trustor – the debtor under the primary obligation. It is important to emphasize that this is a positive aspect in the context of agribusiness operations, as such entities can utilize this method of securing obligations to obtain credit without the actual withdrawal of strategically important assets from production processes.

Key words: trust-based secured ownership, agribusiness entity, securing the fulfillment of an obligation.

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку аграрного сектору України, а також враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку, правове регулювання вказаної сфери потребує ґрунтовного змістовного переосмислення. Основоположна мета глобалізаційних та трансформаційних процесів в межах аграрних правовідносин полягає в оптимізації та збільшенні ефективності ведення аграрного бізнесу для забезпечення населення продуктами сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим, формування правових механізмів для забезпечення належного рівня функціонування агробізнесу виступає пріоритетним завданням соціально-економічного розвитку. Саме тому, проблематика удосконалення чинної системи способів забезпечення виконання зобов'язання дасть можливість сформувати сприятливе середовище для агробізнесу в контексті підвищення рівня кредитування суб'єктів здійснення такого виду господарської діяльності.

Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання є новелою цивільного законодавства, оскільки відносно недавно знайшла своє легальне закріплення в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України). Саме тому, для ефективного застосування інституту довірчої забезпечувальної власності виникає обґрунтована науково-практична потреба у проведенні глибокого аналізу та дослідження нормативних положень, що формують правовий механізм регулювання вказаної сфери. Особливо гострою вказана проблематика є для суб'єктів аграрного бізнесу, оскільки при належному правозастосуванні довірчої забезпечувальної власності такий інститут може стати інструментом підвищення рівня фінансування їх діяльності. Особливість довірчої забезпечувальної власності полягає в її вузькому направленні саме на забезпечення кредитних правовідносин, що зумовлює її вагомe значення для розвитку сфери агробізнесу.

Метою дослідження є комплексний науково-теоретичний аналіз довірчої забезпечувальної власності в контексті визначення її ролі для ефективної реалізації суб'єктами агробізнесу господарської діяльності.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика правового регулювання інституту довірчої власності знайшла відображення в наукових працях наступних вчених: Антонов В.О., Білик С.А., Гавриленко О.С., Дзера О.В., Ільків О.В., Кучеренко І.В., Майданик Р.А., Саніхіна О.І., Фурса С.Я., Черняк А.В. Однак недостатньо дослідженою залишається проблематика ролі та місця довірчої забезпечувальної власності в правовому механізмі функціонування агробізнесу.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення, питання кредитування аграрної сфери є одним із пріоритетних, оскільки від його вирішення залежить в цілому функціонування такого виду господарської діяльності. Наявність надійного та стабільного правового механізму забезпечення виконання кредитних зобов'язань у сфері агробізнесу є запорукою розвитку аграрного сектору економіки та підвищення економічного потенціалу в цілому. У зв'язку з цим, проблематика застосування довірчої забезпечувальної власності є актуальною, враховуючи стратегічне значення аграрної сфери для економічного розвитку України.

Варто зазначити, що налагоджена система кредитування суб'єктів агробізнесу є запорукою ефективності їх діяльності, що забезпечує належну реалізацію первинних функцій таких суб'єктів. Стабільний механізм кредитування суб'єктів агробізнесу залежить від своєчасності повернення коштів боржником, що в сучасних умовах в контексті ведення агробізнесу безпосередньо пов'язано з рядом ризиків, обумовлених специфічним характером сільськогосподарської діяльності.

сті. В цьому контексті обґрунтованою є наукова позиція А.М. Земко, який зазначає, що специфіка сільськогосподарського виробництва, яка пов'язана з його сезонністю і залежністю від природно-кліматичних умов, а також коливання цін на сільськогосподарську продукцію, вимагають постійної державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, а також створення сприятливого інвестиційного клімату у цій галузі [1, с. 18].

Станом на сьогодні, ключовим елементом механізму розвитку України виступає аграрний сектор. В ході формування ефективної аграрної сфери, яка забезпечуватиме не тільки потреби населення сільськогосподарською продукцією, а й виступатиме важливим елементом підвищення рівня економічної спроможності держави, виникає питання фінансування. Зауважимо, що основною проблемою в цьому контексті виступає відсутність якісної системи кредитування, яка пов'язана з високою ризикованістю аграрної сфери, що впливає на належність виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу. У зв'язку з цим, як слушно зазначає В.І. Аранчій, головна передумова динамічного розвитку банківського кредитування агросфери – забезпечення повернення кредиту за умови дотримання прав кредиторів та позичальників [2, с. 11-12]. У зв'язку з цим, в ході вирішення вказаної проблеми важливе значення має формування ефективної системи забезпечення кредитного зобов'язання, яка б виступала компенсаційним механізмом в контексті високого рівня ризикованості аграрної сфери.

Варто зазначити, що аграрна господарська діяльність має ряд особливостей, які пов'язані з прямим зв'язком з навколишнім природним середовищем та його впливом на її ефективність, що безпосередньо обумовлює високий рівень ризикованості такої діяльності. Також, вагомим фактором формування ризикованості аграрної діяльності є її сезонний характер, що впливає на особливості отримання прибутку.

Враховуючи вищевказане, можна зробити висновок про те, що стратегічно важливим аспектом розвитку сфери аграрного бізнесу виступає питання забезпечення дієвого механізму кредитування суб'єктів агробізнесу. В цьому контексті погоджуємося з науковою позицією А.П. Гетьмана та Т.В. Курман з приводу того, що значно гальмують банківське кредитування агробізнесу, зокрема, такі обставини, як: відсутність ліквідної застави, недосконалість законодавчих механізмів, високі податкові ставки, неналежний рівень державної підтримки та гарантій [3, с. 54].

Нормативні положення, згідно з якими здійснюється правове регулювання інституту довірчої забезпечувальної власності, закріплені у ЦК України [4]. Серйозною прогалиною в правовому забезпеченні функціонування цього інституту виступає неупорядкований характер в контексті розміщення та структури нормативних положень в ЦК України. Таким чином, правові норми інституту довірчої власності закріплені як у загальних положеннях про право власності, так і в положеннях про забезпечення виконання зобов'язання. Крім того, окремі норми закріплені у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5].

Згідно з частиною першою статті 597-1 ЦК України за договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики.

Змістове наповнення інституту довірчої забезпечувальної власності полягає у передачі майна від боржника до кредитора за первинним зобов'язанням. В свою чергу, в межах вторинного забезпечувального зобов'язання вказані суб'єкти набувають правового статусу довірчого засновника та довірчого власника. Варто зауважити, що в такому випадку довірча власність розглядається як окремий правовий титул та різновид права власності. З цього приводу у частині другій статті 316 ЦК України вказано, що особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору. У частині другій статті 597-1 ЦК України зазначено, що право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань (далі – довірча власність) є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом.

Зауважимо, що правова природа забезпечувальної довірчої власності обумовлюється її похідним характером та функціональним спрямуванням, пов'язаним із забезпеченням виконання основного кредитного зобов'язання. Такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання має речовий характер та відображається в правовому титулі майна, відповідно до договору про вста-

новлення довірчої власності. Крім того, способом захисту порушених майнових прав кредитора виступає звернення стягнення на предмет довірчої власності.

Як слушно зазначає К.С. Бондаренко, забезпечувальні функції довірчої власності здійснюються боржником шляхом передання майна кредитору для забезпечення виконання договірних зобов'язань, а після добросовісного виконання договірних зобов'язань боржником, кредитор зобов'язаний повернути майно, передане йому у довірчу власність боржником [6, с. 132]. Таким чином, на підставі частини першої статті 597-6 ЦК України, за умови прострочення боржником виконання основного кредитного зобов'язання довірчий, власник має правову підставу звернути стягнення на об'єкт довірчої власності відповідно до вимог, передбачених цивільним законодавством.

У зв'язку з цим, майно, що передається на праві довірчої власності за договором про встановлення довірчої власності, виступає в якості гарантії виконання боржником первинного кредитного зобов'язання, що є підтвердженням речового характеру такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Важливо також зауважити про фідучіарну природу довірчої забезпечувальної власності, оскільки у довірчого власника виникає передбачений цивільним законодавством обов'язок, який полягає у безпосередньому поверненні конкретного майна на підставі припинення договору про встановлення довірчої власності. З цього приводу обґрунтованою є наукова позиція Р.А. Майданіка з приводу того, що титул власності в залежному (фідучіарному) інтересі уповноважує його носія здійснювати право власності на майно з певною метою, з тим, щоб після її досягнення чи з настанням певних обставин майно було повернене відчужувачу або визначеній ним особі [7, с. 72].

Водночас, об'єкт довірчої власності перебуває на правовому титулі володіння та користування у довірчого засновника, яким в розрізі аграрних правовідносин виступає суб'єкт агробізнесу. Крім того, після повного належного виконання довірчим засновником зобов'язань за первинним кредитним зобов'язанням довірчий власник, керуючись фідучіарним обов'язком, повертає право власності в повному обсязі.

У зв'язку з цим, сприятливим для суб'єктів агробізнесу є той факт, що забезпечувальна довірча власність має фідучіарний характер, що забезпечує з однієї сторони гарантоване повернення майна, а з іншої сторони – формує стабільну та надійну систему гарантій для кредитора в контексті забезпечення виконання зобов'язання. Право довірчої власності як окремий правовий титул характеризується фідучіарним спрямуванням, оскільки довірчий власник реалізовує таке право в інтересах власника відповідного майна.

Отже, при здійсненні коректного правозастосування довірчої забезпечувальної власності, за умови ґрунтовного удосконалення цивільного законодавства у вказаній сфері, такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання може стати дієвим та ефективним інструментом підвищення кредитування у сфері агробізнесу.

Суб'єкт агробізнесу у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності виступає в якості довірчого засновника. Згідно з частиною першою статті 597-1 ЦК України за договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики.

В цілях вказаного дослідження важливе значення має також визначення передбаченого цивільним законодавством порядку користування об'єктом довірчої власності, що безпосередньо впливає на обсяг прав та обов'язків суб'єктів агробізнесу за договором про встановлення довірчої власності. Так, згідно з частиною першою статті 597-4 ЦК України об'єктом довірчої власності має право користуватися довірчий засновник (далі - користувач). Користувачем також може бути інша особа, визначена договором про встановлення довірчої власності.

Аналіз вищезазначеного нормативного положення дає можливість зробити висновок про те, що користувачем об'єкту довірчої власності за загальним правилом позиціонується довірчий засновник – боржник за первинним зобов'язанням. Важливо відзначити, що це є позитивним об'єктом в контексті ведення аграрного бізнесу, оскільки його суб'єкти можуть використовувати такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання для отримання кредиту, однак без фактичного вилучення стратегічно важливих об'єктів з виробничих процесів.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна сформулювати систему позитивних аспектів у правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності для суб'єктів агробізнесу, а саме:

1. Вузькоспеціалізований характер довірчої забезпечувальної власності, направлений на забезпечення кредитних зобов'язань;

2. Фидуціарний характер довірчої забезпечувальної власності, що відображається у повному поверненні права власності на об'єкт довірчої власності на підставі належного виконання зобов'язання;

3. Особливий порядок користування об'єктом довірчої власності, що передбачає можливість залишення правового титулу користування та володіння у довірчого власника, яким виступає суб'єкт агробізнесу.

4. Речовий характер довірчої забезпечувальної власності, що дозволяє кредитуру задовольнити свої майнові права та інтересами за рахунок об'єкту довірчої власності, що в свою чергу підвищує рівень впевненості в контексті кредитування суб'єктів агробізнесу.

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що легітимізація довірчої забезпечувальної власності як окремого елементу в системі способів забезпечення виконання зобов'язання має велике значення для розвитку кредитних відносин та формування ефективного правового механізму забезпечення виконання зобов'язання у сфері ведення агробізнесу. Проблематика удосконалення правової конструкції забезпечувальної довірчої власності є актуальними в умовах сучасності, у зв'язку з високою ризикованістю сільськогосподарської діяльності, що, в свою чергу, потребує встановлення надійного забезпечення виконання зобов'язання. Відсутність логічної та послідовної системи нормативних положень у вказаній сфері призводить до фактичної неможливості здійснення ефективного застосування такого способу забезпечення виконання зобов'язання на практиці. Водночас, зауважимо, що довірча забезпечувальна власність є сприятливим інструментом для регулювання договірних кредитних правовідносин в контексті здійснення господарської діяльності у сфері агробізнесу. У зв'язку з цим, змістовна трансформація вказаного інституту матиме глобальний вплив на тенденції розвитку агробізнесу, що є стратегічно важливим елементом економічного розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Земко А.М., Пахолюк А.М. Аграрні фінансові правовідносини: поняття і види. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2. С. 17–22.
2. Аранчій В.І. Особливості банківського кредитування аграрних товаровиробників в сучасних умовах. *Вісник НБУ*. 2011. С. 10–14.
3. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / За ред. А.П. Гетьмана та Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.06.2025).
5. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 лип. 2004 р. № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 12.06.2025).
6. Бондаренко К.С. Правова природа довірчої власності та особливості її запровадження як способу забезпечення виконання зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 131–134.
7. Майданик Р.А. Речове право: підручник. Київ, 2019. 1102 с.